

БОЖО ЂОРИЋ (Београд)

О ЈЕДНОМ НЕРЕГИСТРОВАНОМ, А ПРОДУКТИВНОМ СУФИКСУ (суфикс -изација)

1. Ако бисмо хтели састав изведених речи приказати генетски, онда бисмо, без сувишног детаљисања, добили овакву слику:

А. Истојезичке формације:

а) сви елементи су домаћег порекла (*који-ач, сѝар-ац, над-шум-ар*);

б) сви елементи су страног порекла (*аренд-аѝор, дућан-ѝија*);

Б. Хибридне формације:

а) један елемент је домаћи, други страни (*аѝсолвенѝи-киња, машин-ац, нафѝи-ац, безобраз-лук, ѝревар-аѝи, баѝач-лија*);

б) оба елемента су страна, али не из истог језика: *болиѝација, ѝа-здалук* (основа мађарског, а суфикс турског порекла), *бирѝиѝација* (основа немачка, суфикс турски), *арендалук*¹ (основа латинска, суфикс турски).

Овај приказ, иако уопштен, недвосмислено указује на велико присуство страних творбених елемената у српском језику и открива разноврсне спојеве у којима се ти елементи могу срести. Међутим, у србистици није било ширих истраживања у сфери деривације помоћу таквих елемената. Отуда је разумљиво што су многа питања из ове области дериватологије остала отворена. Међу таквима су и питања која се конкретно тичу *суфикса* страног порекла: колико их има, које су им семантичке функције, каква им је продуктивност, какав им је однос према домаћим формантима, каква им је формална структура и сл. У

---

¹ Сви примери под б) узети су из: Др Велимир Михајловић, *Грађа за речник сѝраних речи у ѝредвуковском ѝериоду*, I том (А-Љ), Нови Сад, 1972.

овом прилогу обратићемо пажњу само на један, релативно узак, проблем који, шире гледано, спада у питање формалне стране суфикса.

2. Развој језика, поред осталог, доводи и до промене у структури форманата, а то, једноставно речено, значи да се на бази примарних (основних, већ познатих) форманата развијају њихове сложеније варијанте, односно - секундарни суфикси. Тако у српском можемо издвојити парове простих и секундарних суфикса типа *-ић* и *-чић*, *-ина* и *-чина*, *-ик* и *-ник*, *-ура* и *-урина*, *-це* и *-енце*² и сл.). Поставља се питање је ли таквих процеса, тј. настајања суфиксних варијаната, могло бити и међу страним формантима. Одговор се тешко може наћи прегледањем граматичке литературе јер се тамо о томе, углавном, не говори. Тако, на пример, М. Стевановић наводи у својој граматички, међу страним суфиксима, и суфикс *-ија*³, илуструјући његову продуктивност бројним примерима, али ничим не указује на могућност постојања варијаната овог форманта. Можда таквих, секундарних форманата, пре неколике деценије није ни било, али је лако показати да овај суфикс данас има своје варијантске форме. И не само то. Секундарни суфикси могу, каткада, у погледу продуктивности надмашити основне суфиксе. У граматички М. Стевановића налазимо читаву групу речи на *-ија*, што указује на велику продуктивност овог суфикса. Међутим, овакав закључак је преурањен јер је мало која од тамо наведених именица творбено мотивисана, а то опет значи да се овде и не ради ни о каквом суфиксу. Издвајамо неке од таквих, творбено немотивисаних, примера: *балија*, *бурџија*, *вересија*, *џалија*, *делија*, *димискија*, *ирђија* итд. Такве речи за српску деривацију немају никакав значај. Али, то, ипак, не значи да тај суфикс у српском не постоји. Он се, са синхроне тачке гледишта, може издвојити у одређеној групацији речи какве су *џрес-ија*, *десиош-ија*, *мелеџраф-ија*, *инџињер-ија*, *иширан-ија*, *монарх-ија* итд. Међутим, постоје такође групације речи у којима творбена анализа издваја секундарне форманте какви су: *-ција* (транскрипција ← транскрибовати), *-ација* (адапт-ација ← адаптирати), *-ерија* (кокетирија ← кокетирати), *-енција* (егзист-енција ← егзистирати) и сл. Неки од њих су у савременом српском језику постигли завидан степен продуктивности, бар што се тиче појединих сфера друштвеног живота. У овом раду обратићемо пажњу на један формант из групе секундарних суфикса на *-ија*, с намером да утврдимо степен његове аутономности у односу на њему, формално, блиске суфиксе.⁴

² Исп. Божо Ђорић, *О сложеним суфиксима*, Македонски језик, Година XXXII-XXXIII, Скопје, 1982, стр. 717-721.

³ Исп. Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд, 1975, на стр. 465.

⁴ Анализа је вршена на материјалу прикупљеном из дневних и недељних листова.

3. Постоји у српском језику једна доиста велика групација именица, углавном страног порекла, коју карактерише завршетак *-изација*.⁵ Издвојићемо неколике такве именице: *аморџизација*, *ауџомаџизација*, *ценџирализација*, *механизација* итд. Према овим именицама обично стоје глаголи којима су оне мотивисане: *аморџизоваџи* / *аморџизираџи*, *ауџомаџизоваџи* / *ауџомаџизираџи*, *ценџирализоваџи* / *ценџирализираџи*, *механизоваџи* / *механизираџи* итд. Творбеном анализом наведених именица лако утврђујемо основу (добијену одбацивањем глаголског наставка *-оваџи/ираџи*) и наставак *-ација* који се среће и у другим именицама какве су, рецимо, *афирм-ација* (*афирмисаџи/афирмираџи*), *асимилација* (*асимиловаџи/асимилираџи*) итд. Спроведени поступак показује да се у сегменту *-изација* заправо налазе део основе (*-из-*) и суфикс *-ација*, што значи да тај сегмент у наведеним и сличним примерима није деривациона морфема. Има, међутим, у српском језику именица на *-изација* према којима нема потврђеног глагола на *-ираџи/оваџи*, што значи да би се таква реч могла творбено анализирати на друкчији начин. Тако на пример, РСАНУ⁶ има одредницу **аутомобилизација** са дефиницијом: *увођење, развој аутомобилизма*. Потврда уз ову одредницу, гласи: - Ми постајемо... земља аутомобилизације, земља *џиракџоризације*.⁷ Интересантно је да РМС/МХ⁸ не региструје ову реч, а нема ни потврду за именицу *џиракџоризација*, а ни један од ова два речника нема коренспондирајуће глаголе **ауџо-мобилизоваџи/ауџомобилизираџи*, **џиракџоризоваџи/џиракџоризираџи*. Очито је да ове и овакве именице не морају бити увек мотивисане глаголима и да творбена анализа може показати да се овде ради о *десуџијаниџивима*. Таква анализа ће онда показати да се у творбеном систему може јавити нови творбени тип чије су карактеристике *именичка основа + форманџи -изација*, а изведеница значи *име радње (име џроцеса)*. Судећи по наведеној лексикографској дефиницији одреднице **аутомобилизација** - основинска реч била би *ауџомобилизам*, што би се поклапало и са творбено-семантичком интерпретацијом која такву основу такође укључује. У том случају имамо основу добијену краћењем основинске речи, тј. одбацивањем сегмента *-изам*. Додуше, не мора се искључити ни нешто друкчија семантичка трансформација изведенице: *ишрење уџоџребе ауџомобила*. Тада би и морфемска анализа дала друкчију слику: *ауџомобил-изација*, где је основинска мор-

⁵ Намерно кажемо *завршеџак*, а не *форманџи* или *суфикс*, јер тек треба да утврдимо статус тог сегмента.

⁶ *Речник срџскохрваџскоџ књижевноџ и народноџ језика*, књига I, Београд, 1959.

⁷ Ова потврда је из књиге преведене са руског и објављене 1946. године, па је могуће да су преводиоци обе именице на *-изација* преузели из оригинала. За нашу анализу ова чињеница је секундарног значаја.

⁸ *Речник срџскохрваџскоџ књижевноџ језика*, књига I, НовиСад-Загреб, 1967.

фема добијена од именице *ауџиомобил*. Именица тракторизација би се такође могла на исти начин семантички интерпретирати (*ширење уџи-џребе џтракџора*) дако да бисмо, формално, имали сасвим прозирну морфемску структуру: *џтракџор-* + *-изација*.

С друге стране, у РСАНУ уз одредницу **каналџзација** постоје следеће дефиниције: **а. сџсџем џтехничких уређаја са мрежом надземних и џподземних цевџ, канала за сџуџљање и одвођење оџџадних вода (из куће, насеља).** **б. џградња водених џокова, канала.** Творбена анализа лако издваја основу *канал-* и суфикс *-изација*, а и лексикографска дефиниција, како видимо, укључује именицу *канал*. Међутим, исти речник региструје и глагол *каналџзираџџи/каналџзоваџџи*, па и *каналџсаџџи*, а таква ситуација неминовно доводи у везу дериват *каналџзација* и споменуте глаголе као мотиваторе.⁹ (Наравно, из савремене перспективе не треба искључивати ни могућност двоструке мотивације, именичке и глаголске). На исти проблем творбено-семантичке интерпретације наишли бисмо и кад бисмо узели неке друге лексикографске потврде речи на *-изација* (рецимо реч *моџорџзација*, *исламџзација* и сл.), али нам таква анализа није циљ. Оно што је овде битно јесте чињеница да овакве формације не морају увек бити *девербатџиви*, односно, не мора се у творбено-семантичкој интерпретацији увек рачунати са глаголом као основинским делом. А то опет знажи да корене суфиксног деривата *-изација* налазимо већ и у самим девербативима на *-ација*, а у крајњој линији и у првобитним позајмљеницама са финалним *-изација* насталим у процесу морфолошко-ортографске адаптације.

4. Колико нам је познато, о завршетку *-изација* као деривационој морфемџ први је у сербокроатџици писао Миливоје Миновић¹⁰. Он је запазио велики број именица на *-изација* у едназатном речнику¹¹, као и у речницима страних речи, па је претпоставио да би тај завршетак могао бити продуктивна деривациона морфема. Идући тим путем и сам је пронашао, мимо споменутих речника, читав низ речи на *-изација* "*које су настале у нашем језику или су у наш језик дошле у најновије вријеме.*"¹² Из тог његовог списка, који смо поделили у две групе, издвајамо следеће примере: **а) ооуриџзација, фудбалџзација, нудџзација, румуниџзација, сџаљџниџзација; б) арабиџзација, феудалиџзација, хе-**

⁹ Овде намерно занемарујемо чињеницу да је именица *каналџзација* првобитно могла бити, а вероватно и јесте, у целини позајмљена из страног језика (уз уобичајену морфолошко-ортографску адаптацију).

¹⁰ Исп. његов рад: *Инџтернационалне џтенденције у развоју савременог срџскохрватџског књижевног језика*, Књижевни језик, Сарајево, 1983, стр. 19-34.

¹¹ J. Matešić, *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*, Band 1, Lieferung 2, Wiesbaden, 1966.

¹² Исп. М.Миновић, н.д., стр. 27.

ленизација, европеизација, србизација, њолонизација. Овакве именице су за Миновића потврда да је завршетак *-изација* "постао продуктивна деривациона морфема."¹³ Ову Миновићеву тврдњу, међутим, не можемо у целости прихватити. Наиме, уз све именице овде наведене под б) постоје у РМС глаголи на *-изирајџи/-изовајџи*, а то опет значи да се овде ради о изведеницама на *-ација* (*арабиз-ација* ← *арабизирајџи*, *србиз-ација* ← *србизирајџи*, *европеиз-ација* ← *европеизирајџи/европеизовајџи*, *њолониз-ација* ← *њолонизирајџи*, *феудализ-ација* ← *феудализирајџи/феудализовајџи*).¹⁴

Међутим, неке именице из Миновићевог списка, овде наведене под а), показују да је Миновић ипак у праву кад говори о постојању, деривационе морфеме *-изација*. Наиме, наведене примере можемо пре довести у везу са именицама *ООУР*¹⁵, *фудбал*, *нудизам*, односно *Сџаљин*, *Румун*, него са глаголима на *-изирајџи/-изировајџи* са истим именицама у основи, јер такви глаголи нису потврђивани. Дакле, слободно се може казати да су у питању десупстантиви изведени формантом *-изација*. Наравно, претерано је, на основу ових неколико примера, говорити о великој продуктивности овог суфикса, тим пре што неки од њих представљају тзв. околионализме. Таква је, рецимо, реч *фудбализација*. Она је направљена само за дату прилику, у одговарајућем тренутку, што се види већ и из контекста у дневним новинама: ***Почиње фудбализација Сараџосе***.¹⁶ Заједно са њом међу околионализме иде свакако и *нудизација*, док су *сџаљинизација* и *румунизација* могле, у одређеним историјским приликама, бити доста фреквентне. Једино је *ооуризација* својевремено била веома честа лексема у друштвено-политичком и економском животу СФРЈ. Данас се она може сматрати историзмом.

Могло би се онда, у вези са творбеном структуром именица које се завршавају на *-изација*, а на основу напред коментарисаних примера, констатовати следеће: једне припадају девербативима и изведене су суфиксом *-ација*, а друге су десупстантиви изведени суфиксом *-изација*.

5. У најновије вријеме творбени тип карактеристичан по суфиксу *-изација* постаје веома продуктиван у српском језику. Узрок овакве експанзије споменутог типа творбе социолингвистичке је природе. Бурна друштвено-политичка и економска догађања у свету, а посебно на просторима српског језика, избацила су на површину сасвим нову лек-

¹³ Исто.

¹⁴ РМС има и именицу *феудализација*, што показује да Миновић није, при раду, проверавао је ли нека реч већ потврђена у лексикографској литератури.

¹⁵ Ова скраћеница има морфолошке карактеристике именице.

¹⁶ Миновић ју је нашао у листу Политика од 14.6.1982.

сику, до тада непознату на овим просторима, а у тој лексици нашле су се и речи изведене страним суфиксима и суфиксоидима типа *-анѝ* (инфилтрант), *-ијада* (мајмунијада), *-изам* (кардељизам), *-исѝ/a/* (слобист/a/), *-лоѝ* (кризолог), *-фобија* (англофобија), *-ер* (аплаудер) и др. Међу продуктивнијим суфиксима ове групације налази се и суфиксни дериват *-изација*. Изведенице означавају име радње или име процеса. Мотивисане су претежно именицама, а у мањем броју и придевима. Како је реч претежно о друштвено-политичкој лексици, специфичност значења огледа се у томе што творбене основе имају опште непредметно значење у већини примера. Наш материјал је релативно нов¹⁷ и одсликава актуелну раширеност анализираног форманта; многе изведенице могу се сматрати окازیонализмима.

5.1. Десуѝстанѝивни дериваѝи

Основинске речи припадају веома различитим лексичким групацијама, што даје посебан печат семантици изведеница. Покушаћемо да, у грубим цртама, класификујемо примере према семантици основинске речи.

У творбеној основи се налазе:

а) имена географских појмова: *балкан-изација*, *босн-изација*, *бенелукс-изација*, *беоѝрад-изација*, *берлин-изација*, *сарајев-изација*, *скандинав-изација*, *вијејѝнам-изација*, *иран-изација*, *јуѝослав-изација*, *јуѝословен-изација*;

б) имена људи: *ѝиѝѝо-изација*, *ѝуђман-изација*, *шешељ-изација*, *божовић-изација*, *сѝаљин-изација*, *десѝаљини-изација*, *дехоѝ-изација*, *демао-изација*, *декардељ-изација*, *максфел-изација*;

в) имена удружења, покрета, странака, доктрина: *масон-изација*, *ЈУЛ-изација*, *авној-изација*, *аѝе-изација*, *динасѝ-изација*, *ајаѝол-изација*;

г) имена разних појмова: *аѝсурд-изација*, *вашар-изација*, *вестѝерн-изација*, *ваучер-изација*, *милинѝ-изација*, *долар-изација*, *сиѝ-изација*, *есѝрад-изација*, *робоѝ-изација*, *саѝел-изација*, *сеѝменѝ-изација*, *фолклор-изација*;

5.2. Деадјекѝивни дериваѝи

Означавају имена радњи. Кључно значење ових изведеница могло би се овако описати: *чињење нечеђа некаквим*. Из свеукупног материјала издвајамо: *аморализација*, *баѝаѝелизација*, *биѝоларизација*, *целебрализација*, *дебилизација*, *рурализација*, *сакрализација*, *емоцио-*

¹⁷ У раду је коришћен материјал из докторске дисертације Ђорђа Оташевића - *Нове речи и значења у савременом сѝандардном срѝском језику*, Београд, 1997. (У рукопису).

нализација, фундаменџализација, хидроџенизација, ирационализација, нуклеаризација, оџџимализација, џерсонализација, џриваџизација, џривџџализација, сексуализација итд.

У једном примеру основа је чак и синтагматског порекла: *џређе-свеџ-изација* (трећџ свет).

6. Из свега реченог произилази да се у савременом српском језику као веома погодно средство деривације именица са значењем имена радње или процеса појавио у граматичкој литератури непознати формант *-изација*. Ова констатација заснована је на релативно новом материјалу из којег произилази да је суфикс *-изација* веома продуктиван у друштвено-политичкој сфери савременог српског језика.

Формант *-изација* долази претежно на творбене основе страног порекла, али у најновије време, како смо видели, ни хибридне формације нису реткост, посебно онда кад се у основи налазе антропоними и топоними.

У деривационом процесу долази до одређених промена на саставку основинске речи и форманта. Код придевских основа долази редовно до крађења основинске речи, тј. до елиминисања придевског наставка *-(а)н* (*џриваџан* → *џриваџ* + *-изација*), а код именичких су таква крађења реткост: крађење је неизбежно једино онда када се као основинска реч јавља именица на *-изам* (*аџџеизам* → *аџџе-изација*).

Božo Ćorić

ABOUT THE UNREGISTERED, BUT PRODUCTIVE SUFFIX (SUFFIX *-IZATION*)

S u m m a r y

On basis of material of the modern Serbian Language the author reveals that in formation system there has developed a completely new suffix of compound structure *-ization*. It is productive in two formation types: one with noun stem (*balkan-ization, Yugoslav-ization*), the other one with the adjective one (*nuclear-ization, optimal-ization*). The derivatives belong to social-political vocabulary.

